

RADÓ PÉTER

Magyar nemzetiségi önkormányzat a szlovéniai Mura-vidéken¹

A Mura-vidéki Magyar Nemzetiségi Közösség az úgynevezett nemzetiségileg vegyesen lakott területen a kisebbségi magyarság legitim érdekvédelmi intézménye. Jogosítványai kiterjednek az oktatásra, a kultúrára, a kétnyelvű nyelvhasználatra, a kiadói tevékenységre, a tömegkommunikációra, a gazdaságra, tehát a kisebbségi lét minden releváns szférájára. Képviselői ott ülnek a szlovén törvényhozás és a községi (járási) önkormányzatok minden tanácsában. Formálisan nem lehet elfogadni Szlovéniában a magyar kisebbségre vonatkozó döntést a Magyar Közösség megkerülésével. A régióban egyedülálló kisebbségi jogokkal rendelkező Mura-vidéki magyarság önkormányzati intézményei - mivel a sajátos jugoszláviai kormányzati-politikai rendszer keretei között alakultak ki - sok tekintetben alig hasonlítanak az általunk ismert kisebbségi önkormányzati modellekre.

A magyar önkormányzat kialakulása

Egy 1959-ben született párthatározat elismerte az őshonos kisebbségeket s jogukat az önszerveződésre. Ezért egész Jugoszláviában engedélyezte nemzetiségi bizottságok létrehozását azokon a területeken, ahol nemzeti kisebbségek éltek. A határozat szerint a bizottságokat a képviselőtestületek mellett a kisebbségek által lakott községekben (járásokban) és a köztársaságok szintjén egyaránt fel lehetett állítani. A jugoszláv tagköztársaságok közül egyedül Szlovénia hozd létre a nemzetiségi bizottságokat, felállításukat alkotmányába is beépítette. A muraszombati és a lendvai községekben (járásokban) önálló bizottságok alakultak, de ezeket még a hatvanas évek elején összevonták, s létrehozták a Mura-vidéki Nemzeti Bizottságot.

Az ötvenes években nem folyt önálló magyar nemzetiségi politikai tevékenység. Ennek a nyilvánvaló politikai korlátokon túl az volt az oka, hogy nem voltak olyan politikai személyiségek vagy csoportok, amelyek megszervezték volna a Szlovéniában élő magyarság politikai érdekképviseletét és belső közéletét. Csak később, a nemzetiségi bizottságokban formálódott ki az a kis politikus csoport, amely - amikor a körülmények lehetővé tették - megalakította a Mura-vidéki magyarság önkormányzati intézményeit.

A trianoni békeszerződés után a Mura-vidéki magyar értelmiségi elit szinte teljes számban Magyarországra települt át. A terület világháború alatti visszacsatolásakor nagy számban érkeztek Magyarországról különböző szakemberek, de 1945 elején mindannyian visszatértek Magyarországra. Ily módon a Mura-vidéki magyarság két ízben is „lefejeződött”. Ennek ellenére az ötvenes években igen élénk kulturális egyesületi tevékenység folyt a Mura-vidéken. Nagy számban működtek népdalkörök és színházi csoportok, melyeknek Mura-vidéken erős hagyományuk volt.

A magyar kisebbségi önkormányzatiság alapjainak megteremtését - öngazgatási érdekközösség formájában - az 1974-es alkotmány tette lehetővé. Az első érdekközösségek 1965 után jöttek létre. Az alkotmányreformig az öngazgatási rendszer csupán a munkaszervezetekre terjedt ki. Az 1974-es reform az egész politikai rendszerre kiterjesztette az öngazgatás elvét és intézményeit. Elismerte az önálló, elkülönült érdekekkel bíró társadalmi nagycsoportok létét és önszerveződési jogát, az „érdekek öngazgatási pluralizmusát”.²

Az öngazgatási rendszer kiterjesztése lényegében a politikai-kormányzati rendszer korporatív átszervezését jelentette. A politikai, kormányzati és „civil” szervezeti szférák korábban is csak relatív elkülönültségét felszámolták. A kormányzati szervezetben megszüntették, és a küldöttek, küldöttségek rendszerével váltották fel a klasszikus képviseleti

rendszert. A községek (járások), a köztársaságok és az autonóm tartományok képviselői testületeiben három tanácsot alakítottak. Az első a társult munka tanácsa, mely a munkaszervezetek öngazgatási szervezeteinek küldötteiből áll. A második a társadalmi-politikai tanács, melynek tagjait a társadalmi és politikai szervezetek delegálják. A harmadik pedig a helyi közösségek tanácsa, mely egy vagy több település öngazgatási testületének küldötteiből áll. A küldöttrendszer révén az öngazgatás „a társadalmi alakulat általános rendszerévé terebélyesedett”.³

A politikai szervezetek integrálása az új korporatív struktúrába formailag csökkentette a politikai szféra önállóságát; valójában azonban a közigazgatást - és a vele összekapcsolt más „államon kívüli” területeket - helyezte még erőteljesebb politikai ellenőrzés alá. A küldöttek kiválasztására minden öngazgatási szervezetben a Kommunista Szövetségnek (a pártnak), illetve a Szocialista Szövetségnek (a népfrontnak) volt meghatározó befolyása. A legfontosabb politikai szervezetek a Kommunista Szövetség (a nyolcvanas évek elején másfél millió tagja volt), a Harcos Szövetség, a Szocialista Ifjúsági Szövetség és a három szervezetet összefogó Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége voltak. Mint már említettük, e szervezetek képviselőiből álltak a társadalmi-politikai tanácsok. Ezek a rendszerváltás után az új politikai pártok képviselőiből alakultak újjá.

Az új alkotmány 145. szakasza lehetővé tette, hogy olyan területeken is öngazgatási érdekközösségeket hozzanak létre, amelyek nem jutnak képviselőkhöz a három tanács valamelyikében. Így például az alkotmány lehetővé tette oktatási, tudományos, kulturális, egészségügyi, szociális érdekközösségek alakítását, s annak lehetőségét is nyitva hagyta, hogy más területeken is szervezzenek ilyeneket. Az alkotmány szerint az érdekközösségek közgyűlései a községek, illetve a köztársaságok tanácsaival egyenjogúan döntenek a rájuk is tartozó kérdésekben.

Ez az új korporatív rendszer jelölte ki azokat az intézményes kereteket, amelyekben lehetővé vált a magyar kisebbség szervezetének kiépülése. Ily módon 1975-ben a Magyar Nemzetiségi Kulturális és Oktatási Érdekközösség megalakulása nem csupán a Mura-vidéki magyarság törekvéseinek eredménye volt, hanem egy átfogó reform részét képezte.

A nemzeti kisebbségek csak Szlovéniában alakíthatták meg a maguk érdekközösségeit. Ennek alapvetően az volt az oka, hogy a határain túl élő szlovének érdekében Szlovénia ideális nemzetiségi politikát akart felmutatni; de az is közrejátszott benne, hogy a hetvenes évek elejétől kezdve a nemzetiségi bizottságokban újra és újra felvetődött: létre kellene hozni egy önálló nemzetiségi szervezetet. Az 1974-es alkotmány által létrehozott rendszerben ez a szervezet - bár a kisebbségi önkormányzatiság több fontos attribútumával nem rendelkezett - csak öngazgatási közösségként jöhetett létre.

1975-ben két községi érdekközösség alakult. A magyar nemzetiségi érdekközösségek közötti együttműködés biztosítására létrehoztak egy koordinációs bizottságot. Ennek azonban sem jogi, sem tényleges szerepe nem volt, tevékenysége lényegében formális maradt. Tagjait mindig megválasztották ugyan, de szinte egyáltalán nem ülésezett. A lendvai és a muraszombati érdekközösségek tevékenységének összehangolása a nemzetiségi bizottságban folyt. Merőben informális módon munkamegosztás alakult ki a nemzetiségi bizottság és az érdekközösségek között; a politikai ügyekkel az előbbi foglalkozott, a kulturális ügyekkel pedig az utóbbiak. Ennek a munkamegosztásnak nem egy hallgatóságos megállapodás volt az oka, hanem az, hogy noha az érdekközösségek formailag egyenrangú partnerei voltak a községi (járási) tanácsoknak, működésüknek sem az anyagi, sem a személyi feltételei nem voltak adottak, így nem tudtak élni jogosítványaikkal. A nemzetiségi bizottságban és az érdekközösségekben nem ugyanazok az emberek ültek, de voltak átfedések. A magyar közösség politikailag aktív két-három reprezentánsa erősen túl volt terhelve.

Egyéni tagsággal rendelkező, alulról építkező nemzetiségi önkormányzat nem jött létre. A helyi közösségi és községi (járási) küldöttek megválasztásával egy időben választották meg a

helyi nemzetiségi bizottságokat. Ezeknek gyakorlatilag nem volt más feladatuk, mint hogy a nemzetiségi érdekközösségek Közgyűlésében biztosítsák a települések képviselőségét. Elméletileg a helyi bizottságoknak kellett volna ellátniuk a helyi közösségek önkormányzatával szemben a nemzetiségi érdekképviseletet, ezzel azonban nem foglalkoztak. (A településeken a nemzetiségi bizottságokon kívül sok más bizottság is működött. A kulturális bizottság a kulturális érdekközösségbe, az oktatási bizottság az oktatási érdekközösségbe küldött képviselőket stb. A falvakban rengeteg valódi szerep és súly nélküli bizottság működött, kis túlzással: a kisebb falvakban a felnőtt lakosság nagy része tagja volt valamelyiknek.) A bizottságok tagjait választották, de a jelöltállításra a Szocialista Szövetség döntő befolyást gyakorolt.

Az 1975-ös alapítás egyik legnagyobb jelentőségű eleme az úgynevezett nemzetiségileg vegyesen lakott terület kialakítása volt. A nemzetiségi érdekközösségek jogosítványai erre a területre terjedtek ki. A vegyesen lakott terület határainak meghúzásakor a magyar kisebbség vezetői arra törekedtek, hogy minden olyan település, ahol magyarok étnek, a vegyesen lakott területhez tartozzon. A szlovén törvényhozás nagyvonalúan húzta meg a határokat, olyan települések is a vegyesen lakott területhez kerültek, amelyekben csak két-három magyar család élt. Az egyetlen kivétel Muraszombat városa volt, amely kívül esik a nagyjából egy tömbben élő magyarok által lakott területeken, és amelynek nagy többségében szlovén lakossága nem fogadta volna el a besorolást.

1989-ben az érdekközösségek megszűntek, helyettük nemzetiségi közösségek alakultak. A két községi járási nemzetiségi közösség megalakította a Mura-vidéki Magyar Nemzetiségi Közösséget. Míg korábban a kisebbségi érdekközösségek tevékenységének súlypontja a két községi szervezetben volt, az álszervezés után a Mura-vidéki Közösséghez került át. Szlovénia 1989-es alkotmánya nemcsak a formális átalakulást, de a Magyar Közösség tevékenységének kiszélesítését is lehetővé tette. Mindenekelőtt azt, hogy a Magyar Közösség a kisebbségi magyarságot érintő gazdasági kérdésekben is hallassa szavát. Bár a rendszerváltozással járó átalakulás körülményei között a Magyar Közösség nem élhetett oly mértékben új jogosítványokkal, mint vezetői szerették volna, jelentős előrelépés volt, hogy teljessé válhatott a közösség érdekvédelmi tevékenysége.

A Mura-vidéki Magyar Nemzetiségi Közösség szervezete

A Magyar Közösség vezető intézménye a negyven főből álló képviselőtestület, amely formailag a községi (járási) önkormányzat negyedik tanácsaként működik. A Közösség első számú politikai vezetője a képviselőtestület elnöke. A lendvai és a muraszombati képviselőtestületek tagjait a helyhatósági választásokkal egy időben a településeken választották. A két testület együtt alkotja a Mura-vidéki képviselőtestületet, és egy-egy képviselőt választottak még a különböző intézmények, - például a *Népújság* szerkesztősége - és a kétnyelvű iskolák.

A közösség végrehajtó tanácsának elnökét a képviselőtestület tagjai választják. A tanács tagjait - fele részben a képviselőtestület tagjaiból - a tanács megválasztott elnöke kéri fel. Összetételét a testület hagyja jóvá. Ez végrehajtó tanácson kívül oktatási, művelődési, tájékoztatási, gazdasági, kiadói és az anyaországgal való kapcsolattartásért felelős tanácsokat is választ. A Magyar Közösség titkárát szintén a képviselőtestület választja meg öt évre; ezt az állást pályázat útján töltik be. A titkárságnak - a titkáron kívül - három főállású alkalmazottja van.

A képviselőtestület évente négy-öt alkalommal ülésezik. Elméletileg a végrehajtó tanács hivatott a Magyar Közösség tevékenységének operatív irányítására, a gyakorlatban azonban ezt sokkal inkább a titkárság, illetve az elnökség végzi. (Az elnökség öttagú testület, tagjai a Mura-vidéki és a két községi járási képviselőtestület elnöke, a végrehajtó tanács elnöke,

valamint a titkár.) A Közösség mindennapi működése során gyakori, hogy bizonyos döntések meghozatala felhatalmazás alapján „lejjebb száll”. Így például a képviselőtestület sok esetben felhatalmazza a végrehajtó tanácsot, hogy önállóan döntsön egyes, a testület kompetenciáját meghaladó kérdésekben. Más esetekben kisebb, a végrehajtó tanács kompetenciájába tartozó ügyekben az elnökség dönt.

A titkárságon belül elvileg érvényesül egyfajta reszortmegosztás (a kulturális tevékenységnek önálló referense van), a gyakorlatban azonban szinte minden kérdéssel a - nem kis részben éppen ezért - túlterhelt titkár foglalkozik. A titkárság apparátusa nyilvánvalóan túl kicsi ahhoz, hogy kényelmesen megbirkózzon minden feladatával. A képviselőtestületnek és elnökének, a végrehajtó tanácsnak és elnökének, valamint a titkárnak és a szakszolgáltatnak a hatásköre nincs pontosan elhatárolva egymástól. A szervezet kissé bonyolult, s olyan vélemény is elhangzott, hogy az operatív irányítás munkáját az elnökségre kellene bízni, a végrehajtó tanács voltaképpen fölösleges.

A településeken a Magyar Közösségnek nincs helyi szervezete. A falvak magyar közösségei és a Magyar Közösség között az az egy-két személy a „szervezetszerű” kapocs, akiket a falu beválaszt a képviselőtestületbe. A Közösség részvétele a települések közéletében tehát a megválasztott képviselők aktivitásától függ. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Közösségnek nincs kapcsolata a falvakkal. Minden településen van egy kisebb-nagyobb csoport, akikre „támaszkodni lehet”. Ahol művelődési egyesületek működnek, ott a Közösségnek intézményi bázisa is van.

A Magyar Közösség pénzügyi tervét (költségvetését) a képviselőtestület állapítja meg, a kifizetésekről a végrehajtó tanács dönt. A szakszolgálat (titkárság) tagjai a titkár kivételével nem rendelkeznek önálló pénzkifizetési joggal, de a gyakorlatban az ő ajánlásaik alapján történnek a kifizetések.

A Magyar Közösség és intézményei működésének finanszírozása szinte kizárólag költségvetési forrásból történik, de nem egységes keretben. Az egyes tevékenységi körök, illetve az ezeket ellátó intézmények önálló pénzügyi tervet terjesztenek fel az illetékes minisztériumba, amely azt beilleszti saját költségvetési tervébe. Így például a Magyar Közösség működési kiadásai a Nemzetiségi Minisztérium költségvetési rovatában szerepelnek, a művelődési kiadások (például az egyesületek támogatása, a művelődési intézmények költségvetése) a Művelődési Minisztériumében, a kétnyelvű iskolákkal kapcsolatos kiadások az Oktatási Minisztériumában stb.

A Magyar Közösség átszervezésének koncepciója

A rendszerváltozás során a szlovéniai magyar kisebbségen belül is felvetődött az „erdélyi vagy szlovákiai út” dilemmája: megőrizni a magyar kisebbség szervezeti egységét és - akár a belső ideológiai-politikai tagozódás kifejeződésének korlátozásával - a többséggel szembeni egységes fellépés lehetőségét, vagy a kisebbségi közélet belső demokratizmusának biztosítása érdekében teret engedni a párt-, illetve platformszerveződéseknek.

1990 őszén néhány magyar értelmiségi kezdeményezte egy magyar politikai párt megalakítását. Az alakuláskor körülbelül százötvenen aláírták a párthoz való csatlakozásról szóló okmányt, de a párt végül is nem szerveződött meg.

Véleményem szerint a pártalapítás nem segítette volna elő a szlovéniai magyarság érdekeinek hatékony képviselését. Bizonyos értelemben visszalépés is lett volna, mert a rendszerváltozás pillanatában a szlovéniai magyarság már olyan kiterjedt közjogi-közigazgatási jogokkal rendelkezett, mint egyetlen más határon túli magyar vagy magyarországi kisebbség sem. Mivel tehát nem a kisebbségi jogok megszerzése volt a cél, nem volt igazán értelme a politikai arénába való belépésnek. Egy ilyen kis létszámú kisebbségi közösség etnikai alapon szerveződő pártja egyébként sem számíthatna átütő

politikai sikerekre. Mindamelllett a politikailag aktív magyar értelmiségi réteg kis száma miatt nem formálódhattak ki eltérő ideológiai áramlatok, vagy ha igen, ezek sokkal inkább egy-két meghatározó magyar értelmiségi véleményeként, semmint irányzatokként jelentek meg.

Mindazonáltal a Magyar Közösség átszervezését két dolog is szükségessé teszi. Egyrészt az, hogy a Közösség tevékenységében keverednek a közigazgatási, az érdekképviseleti, a politikai és a kulturális szervező feladatok, ami; néhány területen csökkenti a Közösség tevékenységének hatékonyságát. Az átszervezést a rendszerváltozás folyamatához való alkalmazkodás kényszere: is szükségessé teszi.

A Magyar Közösség jelenlegi formájában átmeneti képződmény. Az eltelt években tevékenysége igen jelentős mértékben kibővült. Bizonyos területeken - mint például az anyaországgal való kapcsolattartás - a Közösség által végzett munka megsokszorozódott. Mindemelllett a rendszerváltozás új politikai klímája lehetővé tette, hogy a Közösség új területekre, például gazdasági problémákra is kiterjessze tevékenységét. Mindez nem járt együtt a Közösség szervezeti alkalmazkodásával. A feladatok felduzzadása eredményezte, hogy megnőtt a kisebb létszámú, mozgékonyabb testületek (például az elnökség) és a szakszolgálat súlya. Ez sokak szerint gátolja a Közösség bázisának kiszélesítését, belső demokratizmusának erősítését.

Szükségessé teszi a szervezeti alkalmazkodást az előkészítés alatt álló közigazgatási reform is. A tervek szerint a jelenlegi községek (járások) helyén két-három kisebb területű, a korábinál kisebb hatáskörrel rendelkező községi önkormányzatok jönnek létre. Az új községek önkormányzati testülete a községi tanács lesz. Az átszervezés a közigazgatáshoz szervesen hozzákapcsolt Magyar Közösséget is átalakulásra kényszeríti; az ugyanis bizonyos szervezeti változások (egységes Mura-vidéki testület létrehozása) ellenére még mindig az 1974-es alkotmány által kialakított keretek között működik. Gönc Lászlónak, a Magyar Közösség titkárának megfogalmazása szerint a Közösség „posztérdekközösség, aminek a helye már sehol sincs meg”.

A Magyar Közösség vezetői mindezeket a problémákat felismerve alakították ki az átszervezésre vonatkozó elképzeléseiket.⁴ A vezető testületek által elfogadott koncepció a politikai-közigazgatási tevékenység és a kulturális szervező tevékenység szétválasztásán alapszik.

Az átszervezés egyik legfontosabb eleme egy önálló Magyar Nemzetiségi Intézet felállítása lenne. Az Intézet Lendván működne, feladata a kulturális tevékenység szervezése lenne. Az Intézetben az igazgatón kívül egy művelődési előadó, a kiadói, kutatási és egyéb tevékenység előadója, valamint egy ügyintéző dolgozna. Az igazgatói állást pályázat útján töltenék be.

A politikai-közigazgatási tevékenység átszervezésére vonatkozó koncepció bizonyos mértékig a régi rendszer keretei között mozog, amennyiben a területi és kisebbségi önkormányzatiság összekapcsolásán alapszik. A jövőben megszervezendő községek (önkormányzatok) tanácsai mellett, ezek megválasztásával egy időben a nemzetiségileg vegyesen lakott terület településeinek magyar lakossága nemzetiségi tanácsokat választana. Ezek hatásköre a helyi oktatási, kulturális, tömegkommunikációs és gazdasági kérdésekre terjedne ki. A nemzetiségi tanácsok tehát a községi önkormányzatok „második tanácsaként” a kisebbségi különjogok betartatásán örködnének, ellátnák a kisebbségi érdekképviseletet és -védelmet, és a kisebbségi önkormányzatiság fórumai lennének. A hatáskörükbe tartozó tevékenységek ellátására állandó bizottságokat választanának, munkájukat szakszolgálat segítené. Ennek tagjai státusukat tekintve közigazgatási tisztviselők lennének.

A községi nemzetiségi tanácsok együtt alkotnák a Mura-vidéki magyarság legfőbb önkormányzati testületét, amely a magyar kisebbségi közösség általános érdekeivel kapcsolatos politikai-közigazgatási tevékenységet látná el, s mint ilyen, az egész szlovéniai magyarságot képviselné az állammal és regionális közigazgatási egységekkel szemben.

A Magyar Közösség jogutódja a Mura-vidéki Nemzetiségi Tanács lenne. A Tanács szakszolgálat is - a Tanácsnak alárendelve működő - közigazgatási tisztviselőkből állna. A szakszolgálat koordinálná a kisebbségi politikai tevékenység teljes vertikumát a törvényhozástól a községi önkormányzatokig. A Mura-vidéki Tanács is oktatási, tájékoztatási, gazdasági stb. bizottságokat hozna létre.

Az átszervezés koncepcióját a Magyar Közösség vezetői már megtárgyalták a ljubljanoi Nemzetiségi Hivatal képviselőivel, akik támogatásukról biztosították a javaslatot. A lendvai községi (járás) önkormányzatban már nagyobb ellenállásba ütközött a tervezet elfogadtatása, de végül is megtörtént.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány annak a történeti és szociológiai kutatásnak az eredményein alapszik, amelyet az Országos Idegennyelvű Könyvtár Nemzetiségi Kutatócsoportja végzett 1992 nyarán a szlovéniai magyarok körében. A kutatás során munkatársaimmal és a ljubljanoi Nemzetiségi Kutatások Intézetének két kutatójával 52, magnetofonnal rögzített egyéni és csoportos interjút készítettünk 20, magyarok által lakott településen, valamint a szlovéniai magyarság intézményeinek vezetőivel és munkatársaival.
- 2 *A szocialista öngazgatás Jugoszláviában. A munkás-öngazgatástól a társadalmi öngazgatás átalakulásáig.* Újvidék, Fórum kiadó 1979, 25.
- 3 Uo. 172.
- 4 *A nemzetiségi közösség jövőbeli politikai-, közigazgatási szerepének tervezete.* Mura-vidéki Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Közösség. Lendva, 1993. január 18.

PÉTER RADÓ

HUNGARIAN SELF-GOVERNMENT IN NORTH SLOVENIA

The study briefly presents the development of Hungarian self-government in Slovenia. In 1959, a party resolution acknowledged the rights of the indigenous minorities to self-organization. In Slovenia, this made it possible to create national committees, which were followed by the creation of ethnic Hungarian cultural and educational interest groups in 1974, following the constitutional reform. The author presents the Hungarian Community organization, which was transformed during the period of the social system changes, as well as the financing system used for certain areas of activities, and then looks over how the Community accommodated the processes taking place in Slovenia, and at a conception for the transformation of the Community.